

Bolu İlinde Turizmi Etkileyen Faktörler İle Doğal, Tarihi Ve Kültürel Turizm Değerleri

The Factors with Effect Tourism in Bolu Province with Natural Attractions, Cultural and Historical Values

Esin ÖZCAN

GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Coğrafya Öğretmenliği Anabilim Dalı, Ankara-TÜRKİYE

ÖZET

Bolu İli, sahip olduğu turizm potansiyeli sayesinde, turizm faaliyetine katılan insanların beklentilerinin pek çoğuna cevap verebilecek durumdadır. Bu nedenle İlin doğal ve kültürel zenginlikleri Turizm Coğrafyası açısından ele alınarak, turizmi nasıl etkilediği incelenmiş, Bolu'daki turizm faaliyetinin geliştirilebilmesi için yapılması gerekenler ortaya konmuştur.

Anahtar sözcükler: *Bolu, Turizm, Turizm Coğrafyası*

ABSTRACT

Bolu Province can meet most of the expectations of people who are involved in tourism activities thanks to the tourism potential it has. Therefore, natural and cultural qualities of Bolu province have been taken into account in terms of Tourism Geography, and thus the effects of natural and cultural qualities on tourism have been examined and the things which should be done in order to devalop tourism activities in Bolu provience are put forward.

Key words: *Bolu, Tourism, Tourism Geography*

1. Giriş

Genel anlamıyla, insanların çeşitli etkinliklerinden arta kalan tüm boş zamanlarında, beden ve zihinlerini dinlendirmek ve yeterli enerjiyi toplamak amacıyla yaptıkları faaliyetler rekreasyon kavramı ile ifade edilir. Rekreasyonel faaliyetlerin bir dalı da rekreasyonel seyahat yani turizmdir (Özgüç 2003). Genel olarak, turizm faaliyetlerine doğal, tarihi, kültürel ve ekonomik varlıkların çekicilik özellikleri, yön vermektedir.

Turizm faaliyetleri, doğrudan doğruya değişik mekânlara bağlı olarak şekillendiğinden turizm, aynı zamanda bir mekân bilimi olan Coğrafya'nın konusu içine girer (Özgüç 2003). Coğrafya'nın, yukarıda sözü edilen olay ve ilişkilerin mekânsal açıklaması ile ilgilenen bu dalı Turizm Coğrafyası olarak adlandırılır. Bu bağlamda Turizm Coğrafyası; insanların, kazanç amacı gütmeyen, eğlenme, tedavi görme, öğrenme, dinlenme gibi amaçlarla yapmış oldukları etkinlikleri dağılım, nedensellik ve ilgi prensipleri doğrultusunda inceleyen bir coğrafya dalıdır.

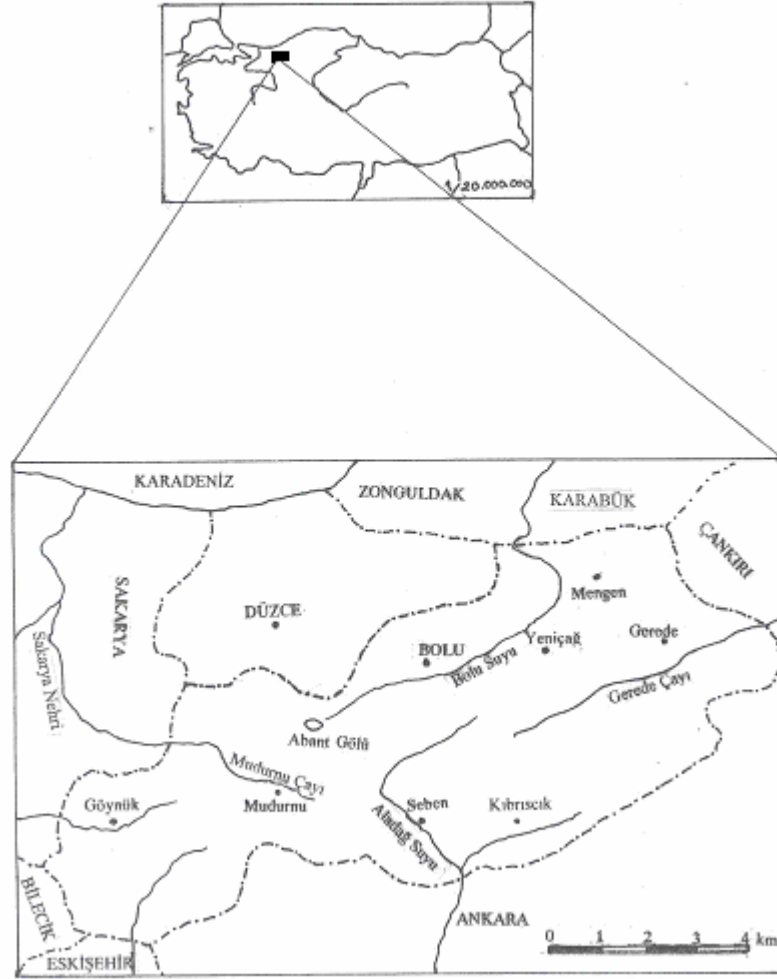
Turizm faaliyetleri ilk olarak sanayi devrimi sonrasında, çalışanların işlerinde daha verimli olmalarını sağlamak için, yılın belirli dönemlerinde ücretli izinli sayılmaları sonucunda, dinlenmek amacıyla yaptıkları seyahatlerle başlamıştır. Daha sonra toplumların refah seviyelerinin yükselmesi, turizm yatırımlarının artması, kalifiye elemanlar sayesinde iyi hizmet sunulması, çeşitli alt yapı hizmetlerinin iyileştirilmesi ve çekiciliklerin çeşitlenmiş olması, turizmin önemini daha da arttırmış ve adeta bacasız endüstri durumuna getirmiştir.

Çalışma alanı olan Bolu İli, sınırları dahilinde turizm faaliyetine katılan insanların beklentilerinin pek çoğuna cevap verebilecek bir potansiyele sahiptir. Bu nedenle çalışmada, Bolu İli'nin doğal ve kültürel özellikleri turizm coğrafyası açısından ele alınmış, bunların turizmi nasıl etkilediği araştırılmış, ayrıca yörede turizmin geliştirilebilmesi için neler yapılması gerektiği ortaya konulmaya gayret edilmiştir. Çalışmada topoğrafya haritası esas alınarak yeryüzü şekillerinin turizme etkisi açıklanmaya çalışılmış, iklim özelliklerinin turizme etkisini açıklamak için DMI verilerinden yararlanılmıştır. Topoğrafya haritası esas alınarak turizm değerlerinin alandaki dağılımını gösteren harita yapılmıştır.

2. Bolu İli'nin Yeri ve Sınırları

Bolu İli, Karadeniz Bölgesinin batı bölümünde yer alır. Dörtdivan, Gerede, Göynük, Kırıscık, Mengen, Merkez, Mudurnu, Seben, Yeniçağa ilçelerine sahip olan Bolu İli toprakları, batıdan Düzce ve Bilecik, güneybatıdan Eskişehir, güney ve güneydoğudan

Ankara, doğudan Çankırı, kuzeydoğudan Karabük ve kuzeyden Zonguldak illeri ile sınırlandırılmıştır (Harita:1).

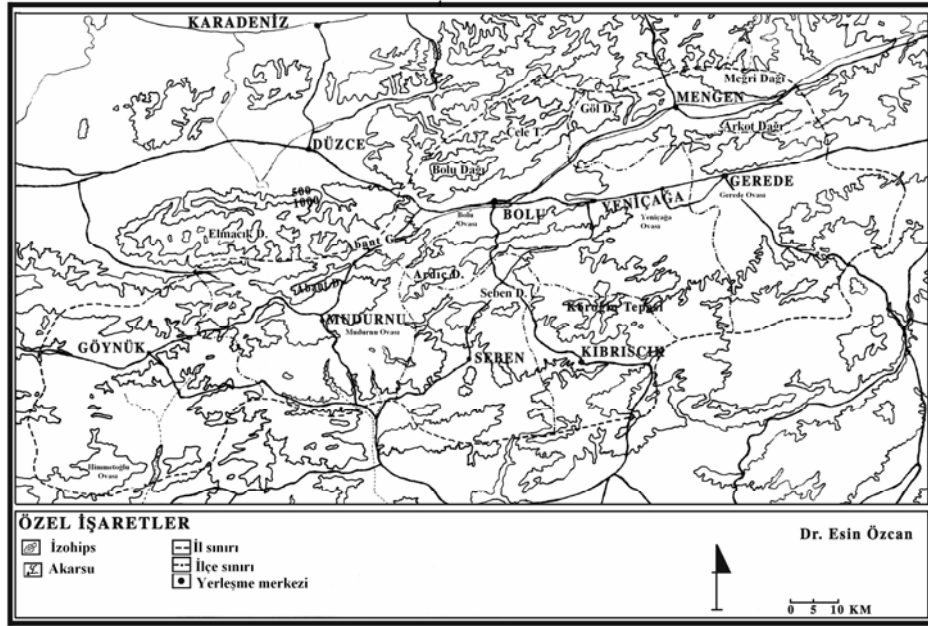
Harita: 1 Bolu İlinin Yeri

3. Bolu İlinde Turizm Faaliyetini Etkileyen Coğrafi Faktörler

Bolu İlinde turizm faaliyetini etkileyen coğrafi faktörler; yeryüzü şekilleri, jeolojik yapı, iklim, bitki örtüsü ve hidrografik özelliklerdir.

3.1.Yeryüzü Şekilleri

Çalışma alanı içinde, birbirine paralel sıralar halinde bulunan Bolu-Ilgaz ve Köroğlu dağlarının batı uzantıları yer almaktadır (Harita:II).

Harita 2: Bolu İli Topografya Haritası

Bolu-Ilgaz dağları, çalışma alanı sınırları içinde doğuda Gerede'nin kuzeyinde bulunan Meğri ve Arkot dağları(1877m.) ile başlar. Göl dağı (1112m.) ile devam eden sıra, en yüksek noktasma Çele doruğunda (1980m.) erişir. Bolu kuzeyindeki Sünnice dağı (1849m.), Bolu dağı (1436m.), Düzce güneyindeki Elmacık dağı (1760m.) ve Abant dağları ile batıya doğru alçalarak uzanır. İç Anadolu bölgesi ile sınır meydana getiren Köroğlu silsilesinin il sınırları içindeki en yüksek noktası ise, Aladağlar üzerinde yükselen Köroğlu tepesidir (2499m.). Bu sıra Bolu güneyindeki Sebem dağları (1854m.)

ve Mudurnu yakınlarındaki Ardıç dağı (1743m.) ile devam eder ve batıya doğru gittikçe alçalarak kollara ayrılır.

Bu dağ sıraları arasında, Devrez çayı vadisini izleyerek Gerede, Yeniçağa ve Bolu'dan geçen Kuzey Anadolu Fay Hattı, ovaların birbiri ardınca dizilmesine neden olmuştur. Bu alanda yer alan ve ortalama yükselteleri 1300m. civarında olan Gerede Ovası ile en derin yerinde bir göl bulunan Yeniçağa Ovası ve en batıda 785m. yüksekliğindeki Bolu Ovası, dağ eşikleri ile birbirlerinden ayrılmış durumdadır (Yücel, 1987). Ayrıca, çalışma alanımızın en güneyinde, Ardıç, Abant, Kocaman ve Hoca dağları ile çevrilmiş olan Mudurnu ovası yer alır. Mudurnu'nun güneybatısındaki Göynük ilçesi sınırları içinde ise, Kocaman ve Kapıormanı dağlarının güneyinde yer alan Himmetoğlu ovası bulunmaktadır.

Özetlemek gerekirse, Bolu İli sınırları içerisinde yer alan sahanın yeryüzü şekillerinde dikkati çeken husus, güneyden kuzeye ve doğudan batıya yükseltinin bir azalma göstermesi ve birbirine paralel dağ sıraları ile bunlar arasında yer alan depresyon karakterli ovaların ve akarsularla çokça parçalanmış, üzerlerinde yayla yerleşmelerinin yer aldığı plato alanlarının bulunmasıdır. Yeryüzü şekillerindeki bu zenginlik, turizm faaliyetleri için uygun ortamların doğmasına neden olmaktadır.

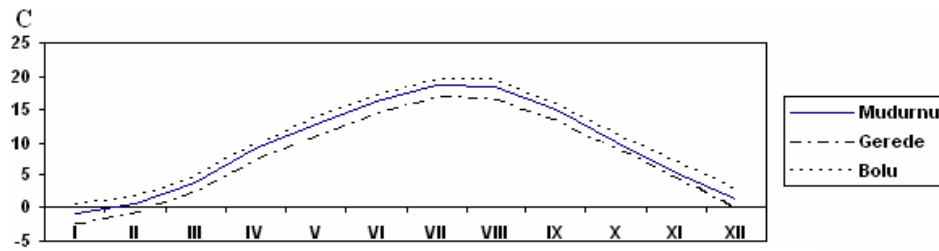
Yeryüzü şekillerinin turizme olan olumlu etkilerinden birisi de ulaşım kolaylığı sağlamasıdır. Bölgede depresyonların birbirini izlemesi, aralarındaki eşik sahalarının ulaşım engel oluşturmaması ve akarsu vadilerinin uygun durumları, ulaşımı kolaylaştırıcı faktörler olarak belirlemektedir. Türkiye'nin en önemli karayollarından birisi olan Ankara-İstanbul karayolu (D-100), doğudan itibaren Gerede, Yeniçağa ve Bolu depresyon hattını izleyerek uzanmaktadır. Ayrıca, TEM otoyolu il merkezinin kuzeyinden geçmekte ve Çaydurt, Paşaköy, Abant çıkışları bulunmaktadır. Bu yollarla Bolu İli'nin bütün Türkiye, hatta Avrupa ve Asya ile bağlantısı sağlanmış olmaktadır. Özellikle iç turizmde daha çok karayolu ulaşımının tercih edilmesi de, hava ve demiryolu ile ulaşımın gerçekleşmediği Bolu İli'ne ayrıca bir avantaj sağlamaktadır.

3.2.J eolojik Yapı

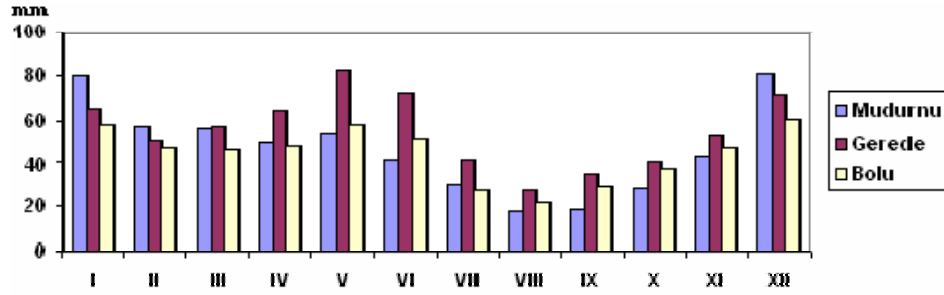
Çalışma alanının tektonik ve litolojik özellikleri, farklı doğal ortamlara neden olmuştur. Burada metamorfik, tortul ve volkanik kayalar birarada bulunmaktadır. Ayrıca 3. zamanda meydana gelen tektonik hareketlere bağlı kırılmalar, çalışma alanımızın hemen her köşesinde şifalı su kaynaklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gerçekten de Bolu İli Kaplıca dolayısıyla Sağlık Turizmi açısından önemli bir merkezdir. Ayrıca, özellikle kalker arazinin ve volkanik kayaların hakim olduğu yerlerde, yapının özelliğine bağlı olarak turizm faaliyetleri için değerlendirilebilecek çok sayıda göl ve travertenler gibi doğal şekiller meydana gelmiştir.

3.3. İklim

Çalışma alanı Karadeniz ve Karasal iklim tipleri arasında bir geçiş özelliği gösterir. Aynı zamanda yükseltinin kısa mesafelerde değişmesi, Akdeniz, Balkanlar ve Karadeniz üzerinden gelen hava kütlelerinin hemen hepsinin etkisinde kalması gibi birtakım yerel etmenler, çalışma alanımızda iklimin, dolayısıyla bitki örtüsünün yer yer farklılaşmasına yol açmaktadır. Bu da av ve kış turizmi gibi turizm tiplerinin ortaya çıkmasına ve olumlu yönde gelişmesine neden olmuştur. Bolu ilindeki meteoroloji istasyonlarının verilerine göre, kuzeyden güneye ve batıdan doğuya gidildikçe yıllık olarak ortalama sıcaklık değerlerinde düşme (Şekil:I), ortalama yağış değerlerinde ise artış olmaktadır. (Bolu'da ortalama sıcaklık 10.2°C, ortalama yağış 536.4mm., Mudurnu'da ortalama sıcaklık 9.2°C, ortalama yağış 560.4mm., Gerede'de ortalama sıcaklık 7.6°C, ortalama yağış 662.5mm.) (Şekil:II).

Şekil-1. Bolu, Mudurnu ve Gerede'nin Meteoroloji İstasyonlarına Ait Ortalama Sıcaklık Grafiği

Şekil-1. Bolu, Mudurnu ve Gerede'nin Meteoroloji İstasyonlarına Ait Ortalama Yağış Grafiği

İlin iç kısımlarda yağışın daha fazla olmasının sebebi, buraların Karadeniz üzerinden gelen ve yağış getiren sistemlerin etkisinde kalmasıdır. Bolu İli meteoroloji istasyonlarının daha çok ova tabanlarında kurulmuş bulunması (Bolu:743m., Gerede:1270m., Mudurnu:849m.), yüksek kesimlerin iklimi hakkında yeterli bilgi sahibi olmamızı engellemektedir. Ancak bilindiği gibi, yükseldikçe sıcaklık düşmekte, yağışlar belli bir yükseltiye kadar artmaktadır.

Yüzey şekilleri ve iklim özellikleri nedeniyle ilin iç kesimlerinde daha fazla olmak üzere kar yağışları görülmektedir. Kar yağışının başlama zamanının, karın yerde kalma süresinin ve kar kalınlığının uygunluğu, çalışma alanında kış turizmini ön plana çıkarmıştır. Bu hizmetleri sunmak üzere Kartalkaya ve Gerede'de turizm tesisleri bulunmaktadır.

3.4. Bitki Örtüsü

Yeryüzü şekilleri ve iklimin çeşitliliği çalışma alanındaki doğal bitkilerin türlerinde çeşitliliğe, popülasyonun da ise artışa neden olmuştur. Yamaçlarda yerleşmelerin dışında kalan alanlarda meşe, gürgen, yükseklerde karaçam, vadi içlerinde kayınların olduğu karışık orman kalıntıları 900-1000m. yükseltiye kadar olan alanlarda bulunur. Yağışların fazlaştığı yüksek kesimlerde kayın ve göknarlardan oluşan orman örtüsü 1250m. yüksekliğe kadar yayılır. 1250-1500 metreler arasında kalan sahalarda ve Aladağ yaylasında sarıçamlar, 1800m. yükseltiden itibaren göknarlar yaygındır. 2000m.'den sonra ise, dağ çayırları başlar. Orman altı bitkilerini ise, kızılçık, orman

gülü, ardıç, geyik dikenini, yabani gül, yabani fındık, kekik gibi türler oluşturur. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde ağaç denizi olarak da nitelendirilen Bolu ormanları piknik, spor ve avcılık gibi faaliyetler için uygun ortamlar meydana getirir.

3.5. Hidrografik Özellikler

Bolu İli'nin hidrografik varlığını akarsular, göller, madensuyu kaynakları ile kaplıcalar oluşturur. Çalışma alanında, yağışın her mevsim az ya da çok görülmesi sonucunda oldukça gelişmiş bir akarsu şebekesi vardır. Bolu İli sınırları içinde, su bölümünü çizgisini genel olarak Aladağlar ve uzantılarının meydana getirdiği, kuzeydoğu-güneybatı uzanışına sahip olan akarsular, iki büyük akarsu havzasında toplanabilir. Doğuda Filyos çayının su toplama havzası vardır. Havzanın batısında Abant gölünün ayağı olan Mudurnu suyu, Çağa deresi, Mengen çayı ve Kocabey deresi ile birleşerek kuzeye yönelir, Yedigöller'den gelen Karadere'yi de alarak il sınırları dışında Filyos çayı ile birleşir. Kaynağını Köroğlu dağlarından alan Gerece çayı ise, birçok kolla beslendikten sonra doğuya doğru yönelerek yine il sınırları dışında Filyos çayına karışır. Güneybatıdaki Sakarya nehri su toplama havzası içinde, kaynaklarını Sarıalan yaylasından alan Aladağ suyu, doğudan gelen dereleri alarak il sınırları dışında Sarıyar Barajında son bulur. Kaynaklarını Abant dağlarının güneyinden alan Mudurnu ve Seğmen dereleri birleşerek çalışma alanımız dışında Sakarya nehri ile birleşir. Güneyde Kapıormanı ve Kocaman dağlarından kaynaklanan Himmetoğlu ovasının suları ise, Çatak deresi vasıtasıyla Sakarya nehrine ulaşır.

Çalışma alanımız içerisindeki göller de turizm faaliyetlerinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Oluşumları hakkında çeşitli görüşlerin olduğu bu göller, sularının berraklığı ve çevrelerinin güzelliği ile dikkati çekerler.

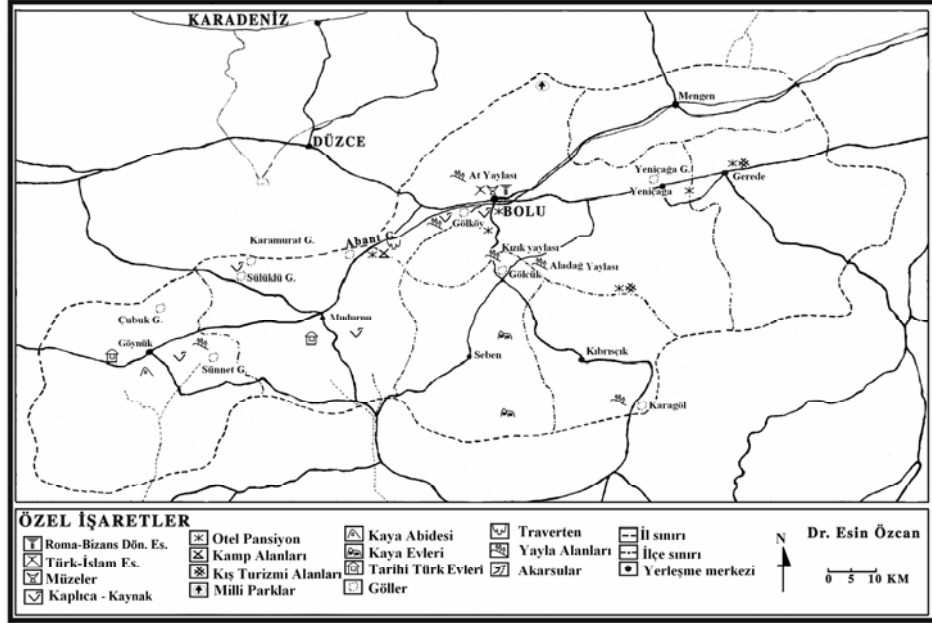
Dinlenme ve tedavi hizmetlerini kapsayan Sağlık Turizmini de bu başlık altında incelemek mümkündür. Çalışma alanında, maden suları, kaplıcalar ve içmeceler sağlık turizmi açısından önemlidir.

Genel olarak bu bölgede tektonizmanın etkisi fazlaca görülmektedir. Bu nedenle, depresyon hatlarını izleyerek uzanan akarsular, depresyonların içine yerleşmiş, küçük

alanlı pek çok göl ile kırıklar boyunca yeryüzüne ulaşan sıcak sular, çalışma alanımızın hemen her köşesinde bulunmaktadır.

4. Bolu İlinde Turizm Alanlarının Dağılışı

Bolu ilinde esas olarak yayla, kış, termal (sağlık), göl, orman ve av turizm alanları vardır (Harita:III).

Harita 3: Bolu İli Turizm Değerleri

4.1. Yayla Turizmi Alanları

Bolu İli'nde yayla turizmi bakımından dikkati çeken 300 civarında yayla alanı bulunmaktadır. Yaz mevsimi başında yerli halk, hayvanlarını otlatmak ve tarımsal faaliyette bulunmak için yaylalara çıkmaktadır. Kar örtüsünün kalkmaya başladığı Haziran ayından Eylül ayı sonuna kadar yaylacılık faaliyeti devam eder. Dağların üzerindeki orman örtüsünün seyrekleştiği alanlarda, gür akarsuların aktığı yemyeşil düzlüklerde, eşsiz güzelliklere sahip yaylalar, son yıllarda ikinci konutların yapılmaya

başlaması ve artık geleneksel hale gelmiş çeşitli şenliklerin her yıl düzenlenmesi ile önemli turizm alanları haline gelmiştir.

Yurdumuzdaki ilk örneğini Abant yakınlarında gördüğümüz devremülk sistemi ile kurulmuş tatil köyü “Petro Club Abantbey Yayla Tatil Köyü,” daha çok kendi ortaklarına hizmet veren bir tesistir. Bunun yanında Bolu’ya 25 km. uzaklıkta Aladağ yamaçları üzerindeki düzlüklerde şehrin gürültüsünden kaçan insanlar için, sonsuz yeşili ve sakin ortamıyla eşsiz dinlenme alanı olan Aladağ yaylaları bulunmaktadır. Henüz ikinci konutların bulunmadığı bu yaylalarda piknik alanları, Orman İşletme Tesisleri, Aladağ İzcilik Kampı ve Aladağ göleti turizm faaliyetleri için uygun ortamlardır. Aladağlar üzerindeki başlıca yaylalar; Değirmenözü, Sarıalan, Gölcük, Ardiçtepe ve Üstyaka yaylalarıdır. Bolu’nun daha çok bilinen yaylaları ise, Seben ve Ardiç dağlarındadır. Bolu’nun kuzeyinde yer alan dağlarda her yıl geleneksel Kiraz Bayramı Şenliklerinin yapıldığı kirazlarıyla ünlü At Yaylası bulunmaktadır. Gerede yaylaları, ilçenin güneyinde 1200-1500m. yükseklikteki Haşat ve Zorpan ile Köroğlu dağlarının doğu yamaçlarındaki yaylalarıdır. Köroğlu dağlarının güneye bakan yamaçlarında bulunan Belen, Karaköy, Kökez, Bölücekaya, Karadoğan ve Deveviran (Deveören) Kıbrısçık’ın en önemli yaylalarıdır. Mengen’in doğusundaki yaylalar Sırnklı ve Soğucak yaylalarıdır. Diğerleri ise, Bürnük, Çukur, Göl, Aktepe, Ağalar, Küçükkuş, Civcivler, Mamatlar, Elemen ve Afşar ile Mile, Sepetçiler, Çelebioğlu, ve Çiftçatak yaylalarıdır. Abant gölü güneyindeki Dedeler, Alpagut, Dodurga ve Dağyolu Yaylaları Mudurnu’ya aittir. Çubuk, Arıkçayırı, Bulanık, Değirmenözü, Hacımahmut, Karabey ve Kaşıkçı yaylaları Göynük’ün yaylalarıdır. Kiraz Dağı çevresinde 1400m. yükseklikte Seben’e ait Gerenözü ve Kızık yaylaları bulunmaktadır. Ünlü Kızık yaylasında evler hiç çivi kullanılmadan, ağaçların birbirine geçmesi yöntemiyle yapılmıştır. Değişik mimarisıyla dikkati çeken bu evler, kendine has yöresel eşyaları ile de değişik özellikler taşımaktadır.

4.2. Kış Turizmi Alanları

Yeryüzü şekilleri ve iklim özellikleri nedeniyle çalışma alanımızda etkili kar yağışları görülmektedir. Özellikle yüksek kesimlerde kar kalınlığı artmakta ve karın yerde kalma

süresi uzamaktadır. Alçak kısımlarda bulunan meteoroloji istasyonları verilerine göre, karın yerde kalma süresi yıllık olarak ortalama Bolu'da 39 gün, Mudurnu'da 47.2 gün, Gerede'de 83 gündür (Tablo:1).

Tablo-1. Bolu, Mudurnu ve Gerede'nin Meteoroloji İstasyonlarına Ait Ortalama Değerler

BOLU	I	II	III	IV	V	VI	VII	VII	IX	X	XI	XII	Ort
Kar Yağışlı Günler	7,5	7,2	4,5	0,5	-	-	-	-	-	0,1	1,3	4,3	25,4
Karla Örtülü günler	14,6	10,0	5,0	0,6	-	-	-	-	-	-	1,9	6,8	38,9
En Yüksek Kar Örtü Kalınlığı (cm)	66	72	57	13	-	-	-	-	-	-	53	66	72
MUDURNU													
Kar Yağışlı Günler	5,5	3,8	2,4	0,4	0,0	-	-	-	0,0	0,1	1,0	3,6	16,9
Karla Örtülü günler	16,4	12,8	4,6	0,4	0,1	-	-	-	-	0,0	3,1	9,7	47,2
En Yüksek Kar Örtü Kalınlığı (cm)	44	87	60	3	4	-	-	-	-	1	32	50	87
GEREDE													
Kar Yağışlı Günler	13,0	11,2	8,2	3,1	0,1	-	-	-	-	0,6	2,5	8	46,8
Karla Örtülü günler	24,0	22,2	13,5	1,7	0,1	-	-	-	-	0,5	4,8	16,3	83,2
En Yüksek Kar Örtü Kalınlığı (cm)	9,0	120	148	22	2	-	-	-	-	10	60	76	148

Şüphesiz kar yağışının başlama ve son bulma tarihi, karın yerde kalma süresi, kar örtüsünün kalınlığı, fırtınalı ve sisli günler sayısı gibi iklim özellikleri kış turizmi bakımından çok önemlidir. Daha önce de belirtildiği gibi Meteoroloji İstasyonlarının ova tabanlarında bulunması, kış turizmi bakımından uygun olan yüksek yerlerin iklim özellikleri hakkında yeterli bilgi sahibi olmamızı engellemektedir.

Köroğlu Dağlarının Bolu İli sınırları içinde kalan bölümünde, dünyadaki ünlü kayak merkezleriyle rekabet edebilecek özelliklere sahip bir kış sporları merkezi bulunmaktadır. Yükseltisi 2300m.'yi geçen Kartal tepede kurulmuş olan Kartalkaya

Kayak Merkezinde, yatak kapasitesi 1500 olan üç otel, 9 adet lift ve toplam uzunluğu 30km. olan 13 adet pist bulunmaktadır. Yaklaşık 7 ay boyunca karla kaplı olan bu tepede kış sporları için uygun dönem 15 Aralık–15 Nisan tarihleri arasında yaklaşık 4 ay sürmektedir. Bu aylarda özellikle hafta sonları, bayram tatilleri ve okulların yarıyıl tatillerinde oteller tam kapasiteyle hizmet vermektedir. Ayrıca özellikle hafta sonları Ankara ve İstanbul'dan günübürlük düzenlenen turlar, çok sayıda turist getirmektedir.

Kış turizmi bakımından önemli diğer bir merkez, Gerede'nin kuzeyinde yaklaşık 1300m. yükseltideki Esentepe mevkiindedir. Burası, küçük bir kayak pistine sahip 169 yatak kapasiteli oteli, asırlık çam ağaçları ve sakin ortamıyla, kış mevsiminde kış sporları ve kayak imkânına sahip, yaz mevsiminde ise çim kayağı yapılabilen sakin bir dinlenme yeridir.

4.3. Sağlık Turizm Alanları

Dinlenme ve tedavi hizmetlerini kapsayan Sağlık Turizmi, çalışma alanında, kaplıcalar ve içmecelerle ilgilidir.

Bolu İli'nin en önemli madensuyu kaynağı (Ömerli madensuyu), Bolu'ya 16km. uzaklıkta, Abant yolu kenarındadır. Sıcaklığı 13°C olan bu kaynak, şişeleme tesislerine sahiptir. Kimyasal özellikleri nedeniyle mide, böbrek ve bağırsak hastalıklarına iyi gelen bu suyun, Fransa'nın, Almanya'nın ve İtalya'nın dünyaca ünlü maden sularının ayanında olduğu bilinmektedir. Bolu'nun 5km. güneyinde kaplıcaların bulunduğu yerde Kokak, Kınık ve Berkkebir madensuyu kaynakları vardır. Şişeleme tesislerine sahip olan Kınık madensuyunun içimi zordur. Diğer kaynakların debisi yeterli olmadığından ekonomik değerleri yoktur. Bolu'nun 10 km. güneyinde Mudurnu yolu üzerinde, Akkaya veya Çepni madensuyu, 20°C sıcaklığa sahiptir. Değişik tatta ve fazla kireçli olan bu sular çıktıkları yerde modern tesislerde şişelenmekte, ayrıca sahip oldukları küçük tesislerle yöre halkına hizmet vermektedir. Çam ağaçları arasından çıkan bu su, şelaleler meydana getirerek akarken Pamukkale travertenlerine benzer bir oluşum meydana getirmiştir. Bolu'nun Akkaya'sı görülmeye değer bir güzelliğe sahiptir.

Bolu, aynı zamanda jeotermal su kaynakları bakımından da çok zengindir. Şehir merkezine 5km. uzaklıkta Seben dağı eteklerinde Karacasu bölgesi, 1994 yılında Turizm Bakanlığı tarafından Termal Turizm Merkezi ilan edilmiştir. Bu alanda, üç yıldızlı ve 140 yatak kapasiteli Termal Otel ve 138 yatak kapasiteli Küçük Kaplıca Otel, Bizanslılar zamanından beri kullanılan ve 45°C sıcaklığa sahip suları bulunan Büyük Kaplıca ve Küçük kaplıcaya ek olarak yapılmıştır. Özel banyoları bulunan otellerde doktor kontrolünde hizmet verilmektedir. Ülkemizin alanında en önemli hastanelerinden biri olan Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Hastanesi 150 yatak kapasitesi ile hizmet vermektedir. Bunlar dışında çevrede çok sayıda otel ve pansiyonlar bulunmaktadır. Mudurnu yakınlarındaki Babas ve Sarot kaplıcaları da önemlidir. Babas kaplıcasının suları 40°C sıcaklığa sahiptir. Pek çok hastalık üzerinde olumlu etkileri olan kaplıcada 18 yatak kapasiteli bir tesisi ile ancak yöre halkına hizmet verilebilmektedir. Sarot kaplıcası, Mudurnu'nun 30km. kuzeybatısındadır. 38°C ve 63°C sıcaklıkta birkaç kaynaktan çıkan sular tarihi hamama ait havuz içinde toplanmaktadır. Lav damarları arasından çıkan sular acıdır. Kaplıca yanında küçük bir konaklama tesisi bulunmaktadır. Seben İlçesinin 14km. güneyinde, Kesenozü köyünde 78°C sıcaklığa sahip Bağlum (Kesenozü) Kaplıcası bulunmaktadır. Göynük ilçesinin 30km. güneydoğusunda dik yamaçlı bir vadi içinde, Himmetoğlu köyü yakınındadır.

Sağlık Turizmi açısından önemli bir potansiyele sahip olan Bolu İlinde, yeterince tesisin bulunmaması nedeniyle kaplıca ve madensuyu kaynaklarından daha çok yöre halkı yararlanabilmektedir.

4.4. Göl Turizmi, Orman Turizmi ve Av Turizm Alanları

Çalışma alanı içerisinde hidrografik özellikler arasında sayabileceğimiz göller, turizm faaliyetlerinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Bazı göl alanları ve çevreleri dinlenme, avcılık gibi birtakım faaliyetler yanında, turistik tesisler sayesinde de kongre turizm merkezleri halindedir.

İl'in göl turizmi bakımından en önemli merkezlerinden biri Abant Gölü ve çevresidir. Bolu'nun 34km. güneybatısında Abant dağları üzerindeki göl ve çevresi Orman

Bakanlığımıza bağlı bir tabiat parkıdır. Yağışlar ve yeraltı suları ile beslenen gölün çevresinde çam, köknar ve kayın ağaçları geniş yer tutar. Bu ağaçlar arasında barınan tavşan, tilki, çakal, kurt, ayı, yaban domuzu, karaca, gelincik, geyik gibi av hayvanları yöreye ayrı bir çekicilik kazandırır. Aynı zamanda Abant gölü ve çevresinin, orman geyikleri için uygun yaşam ortamı olması nedeniyle, kurulan Geyik Üretim İstasyonunda doğal üretim çalışmaları sürdürülmektedir. Göl sularının yüzeyi yılın büyük bir bölümünde, ender bulunan su bitkilerinden olan nilüfer çiçekleriyle kaplıdır. Ayrıca yılın belirli zamanlarında olta avı meraklılarının avladığı Abant balığı yöreye has bir balıktır. Son yıllarda göl çevresinde piknik, kamp, yürüyüş ve sportif olta balıkçılığı alanları yeniden düzenlenmiş ve kışın donan göl suyu üzerinde ülkemizin tek doğal buz pateni sahası açılmıştır. Toplam yatak kapasitesi 565 kişi olan, Turizm İşletme Belgeli iki oteli ve Orman İdaresi ile İl Özel İdaresine ait tesisleri ile lokantaları bulunan Abant Gölü çevresinde, özellikle son yıllarda sık sık Kongre Turizmi faaliyetleri de yılın her döneminde gerçekleştirilmektedir.

Göl turizmi bakımından dikkat çeken diğer bir merkez Yedigöller Milli Parkıdır. Burası, Bolu'ya 42km. mesafede, Yığılca Mengen arasındaki Göl dağının kuzeyinde, Çelevisler köyü sınırları içinde yer alır. Aralarında 100m. yükselti farkı olan iki plato üzerindeki göller, akarsu vadilerinin heyelanla tıkanması sonucunda meydana gelmiştir. Göllerin en büyüğü Büyükgöl'dür. Büyükgöl'e bir ayakla bağlı olan Deringöl'de damızlık amaçlı alabalık yetiştirilmektedir. Seringöl, dibinden sızdırdığı suların şelale oluşturduğu Nazlıgöl (Şelale Gölü), Sazlıgöl, İncegöl ve Küçükgöl yüksek platoda yer alır. Muhteşem manzaralara sahip Yedigöller, çevrenin korunmasını sağlamak amacıyla 1965 yılında Milli Park ilan edilmiştir. Kayın, gürgen, meşe, kızılçam, titrek kavak, akçaağaç, sarı ve karaçam, köknar ağaçlarından meydana gelen gür ormanlarda ayı, domuz, kurt, tilki, sansar, sincap, geyik, karaca, tavşan, yabani ördek, yabani güvercin, keklik gibi av hayvanları ile göllerdeki balıklar sportif amaçlı avcılık faaliyetleri için yılın belirli zamanlarında avlanabilmektedir. Göllerin kıyısına kadar inen ağaçları, sakin ortamı, güzel manzaraları, şelaleleri, anıt ağaçları, rengârenk kuşları ve geyik üretim alanı ile Rekreasyonel faaliyetler için çok uygun bir ortam olan Yedigöller'de,

konaklama için kamp alanları ve Orman Bakanlığına ait 40 yatak kapasiteli dinlenme evlerinden yararlanılabilir. Yolun bir bölümü stabilize kaplama orman yolu halinde olduğundan, Yedigöller'e ancak özel araçlarla ulaşmak mümkündür.

Bolu İlinin diğer bir güzel gölü olan Yeniçağa gölü, Ankara-İstanbul karayolu üzerinde, Gerede'ye 13km. uzaklıkta bulunur. Tektonik bir çukurluğun en derin yerinde bulunan göl, güzel manzaralı bir dinlenme yeri olması yanında, av turizmi bakımından da önemlidir.

Sünnet Gölü, Kurudağ ve Erenler tepesi arasındaki vadide, Bolu-Göynük yoluna 5km. mesafede bulunmaktadır. Mercan ve alabalık yetiştirilen göl, olta avcılığı için uygun bir göldür. Burada kurulan tesis, ihtiyaca cevap verememektedir. Mudurnu-Akyazı yoluna 9km. uzaklıktaki Sülük gölü, bozulmamış doğası ve zengin florasıyla dikkati çekmektedir. Millî Parklar Koruma Alanı içerisine alınmış olan göl çevresinde herhangi bir tesis yoktur. Akyazı'ya giden yol üzerinde, Mudurnu'ya 35km. mesafedeki Karamurat gölü, Göynük'ün 11km. kuzeyindeki Çubuk gölü ve Kıbrısçık-Beypazarı yolu üzerindeki Karagöl, piknik alanlarının bulunduğu ve olta balıkçılığının yapıldığı yerlerdir. Çevrelerinde tesislerin yeterli olmaması, bu alanlar açısından büyük eksikliklerdir.

Ayrıca, Bolu İli sınırları içerisinde arazinin yapısının uygun olduğu yerlerde, setler yapılarak göller meydana getirilmiştir. Gölcük, Seben yolu üzerinde, Bolu'ya 13km. uzaklıkta, etrafı çam ve köknar ağaçları ile kaplı bir set gölüdür. Orman Bakanlığına ait konaklama tesislerine sahip Gölcük'e kış ve yaz aylarında günübirlik gezme ve piknik yapmak amacıyla pek çok insan gelir. DSİ tarafından yapılmış Gököy Baraj gölü ise, Bolu'ya 10km. uzaklıktadır. Önceleri Bolu ovasını sulama amaçlı kullanılırken, çevreye verdiği güzellik nedeniyle bugün turizm fonksiyonu ağır basmaktadır.

5. Bolu İlinde Turizm Faaliyetini Etkileyen Tarihi ve Kültürel Faktörler ve Coğrafi Dağılımları

5.1. Tarihi Faktörler ve Coğrafi Dağılımları

Bolu İlinde yerleşmenin tarihi Helenistik döneme kadar inmektedir. Yapılan arkeolojik çalışmalar sonucu yörede prehistorik ve klasik çağa ait izler bulunmuştur. İlin bilinen en eski adı, Bitinya Krallığı zamanında “Bitinyum”dur. Daha sonra Roma İmparatorluğunun eline geçen Bolu’nun adı, “Claudiopolis” olarak değiştirilmiştir. Beylikler döneminden itibaren Türklerin eline geçen bölge, 13. Yüzyılda Anadolu Selçukluları, Orhan Gazi döneminde de Osmanlı egemenliği altına girmiştir. Bu dönemde sancak merkezi olan Bolu, Cumhuriyetin ilanından sonra il merkezi olmuştur.

Bugün Bolu İl merkezinin bulunduğu alandaki Hisartepede’deki ilk yerleşim alanında, yerleşim tarihi MÖ:3. Ve MÖ:7. bin olan Bitinya krallığı ve Roma İmparatorluğu dönemine ait ayakta kalmış herhangi bir eser bulunamamıştır. Bu alanda yapılan arkeolojik çalışmalarda çeşitli heykeller, kaplar, sur kalıntıları gibi parçalar bulunmuştur. Bu eserler, Bolu Müzesinde sergilenmektedir. Bolu İli sınırları içinde kalan alanda Frigler dönemine ait kayıtların yazılı olduğu bir anıt kaya, Göynük’tedir. Ayrıca, Seben ilçesine bağlı Alpagut, Çeltikdere, Hocaş, Kaşbıyıklar, Solaklar, Yuva köylerinde vadiler boyunca yükselen kayalar yüzeyinde birkaç katlı kaya evleri bulunmaktadır. Bu kaya evleri, Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde mesken olarak kullanılmıştır. Çeltik dere çevresinde yine aynı dönemlere ait kilise kalıntıları bulunmaktadır. Gerede’nin Örencik köyü yakınlarındaki Asar Kalesi ise, Bizans Dönemine aittir.

Yerleşim tarihi çok eskilere dayanan Bolu’da bugün ayakta kalan eserlerin hemen tamamı Türk-İslam kültürüne ait eserlerdir. En eskileri Osman Gazi dönemine ait olan Mudurnu’nun Güveytepe köyündeki Samsa Çavuş Camii ile Orhan Gazi döneminden kalan Göynük Süleyman Paşa Camii ve hamamıdır. Yıldırım Bayezid döneminde, Bolu Merkezde Büyük Camii ve Orta Hamamı, Mudurnu’da Yıldırım Bayezid (Büyük) Camii ve Hamamı, Yeniçağa’da Eskiçağa Yıldırım Bayezid Camii ve Hamamı, Eskiçağa Türbesi, Gerede Yıldırım Bayezid Camii ve Hamamı ile Kitirler

mahallesindeki Aşağı Hamam yapılmıştır. Daha sonraki döneme ait eserler ise, Göynük'teki Ömer Sekkin Türbesi, Akşemsettin Türbesi ve Göynük Süleyman Paşa Camii, Bolu merkezdeki Kadı Camii, İmaret Camii, Saraçhane Camii, Tabaklar Camii ve Hamamı, Ümmi Sinan Türbesi, Kasım Dede Türbesi, Karacasu'daki Ilıca Camii, Karaköy'deki Cuma Camiidir. Ayrıca Bolu Merkezde bulunan ve bugün hala kullanılan Aşağı Taşhan ve Yukarı Taşhan mimari yapıları bakımından önemli eserlerdir.

Cumhuriyet Döneminde İl merkezi olan Bolu'da eski Türk evlerinin ve yöresel özelliklerin yaygın olduğu yerler sit alanı ilan edilmiştir. Çalışma alanı, içindeki birçok ev yangın, sel, deprem gibi afetlerden ve insanların çeşitli etkinliklerinden zarar görmesine ve özelliklerini kaybetmesine rağmen, tüm özellikleriyle korunabilmiş olanlarına da rastlanmaktadır. Çarşı, sokak, çeşme, saat kulesi, hamam, türbe gibi binaları, gelenek ve görenekleriyle, Eski Türk Şehri özelliğini koruyabilmiş yerler Göynük ve Mudurnu ilçelerindedir. 20. yüzyıl başlarına ait olan bu evlerin mimarileri yöreye has özellikler taşır.

5.2. Kültürel Etkinlikler

Çalışma alanımızda belirli gün ve haftalarda gerçekleştirilen festivaller, anma günleri ve kutlamalar yörenin tanıtımı ve turizmi açısından büyük önem taşımaktadır. Mayıs ayında Göynük'te Akşemseddin'i Anma Günleri düzenlenir. Temmuz ayında; Elmalık köyündeki türbede Tokad-ı Hayrettin anma günü, Mudurnu'da Şeyhül-İmran günü, Tekke köyünde Ümmi Kemal, Yeniçağa'da Şair Dertli'yi anma günleri düzenlenmektedir. Kısık Yayla Bayramı, Kiraz Bayramı, Abant Bayramı Temmuz ayının ilk haftasında düzenlenen şenliklerdir. 17 Temmuz Atatürk'ün Boluya gelişi törenlerle kutlanır. Ağustos ayında Mengen Aşçılık ve Turizm Festivali ile Bolu Köroğlu Turizm-Sanat ve Kültür Festivali yapılmaktadır. Ağustos Eylül aylarında Bolu, Gerede ve Mengen Panayırıları kurulmakta, Ekim ayında ise Seben'de Elma Festivali düzenlenmektedir.

Bolu’da Mayıs ayından Eylül ayına kadar gerçekleştirilen bu kutlamalar sırasında, yörenin karakterini ortaya koyan ilginç törenler yapılmaktadır. Bu kutlamalara, hem yakın hem de uzak çevreden pek çok insan katılmaktadır.

6. Sonuç

Bolu İli sahip olduğu doğal özellikleri ile tarihi ve kültürel zenginlikleri bakımından büyük bir turizm potansiyeline sahiptir. Bu özelliğiyle turizmin çeşitli kollarında değerlendirmeye elverişli bir alandır.

Şüphesiz turizmin gelişmesinde doğal, tarihi ve kültürel çekicilikler kadar ulaşım kolaylığı da önemlidir. Bolu İli ulaşım bakımından oldukça elverişli bir konuma sahiptir. Yeryüzü şekillerinin uzanışına uygun olarak, depresyon alanlarını izleyen ve Ankara’yı İstanbul’a bağlayan karayolları, Bolu ilini doğudan batıya boylayarak geçer. Bu yollar aracılığıyla çevre illerden Bolu’ya ulaşmak çok kolay olmaktadır. Kuzey güney doğrultusunda uzanan yollar ise, genellikle akarsu vadilerini izlemektedir. Ana ulaşım yollarının elverişliliğine rağmen il içinde önemli bazı turizm alanlarına (Yedigöller gibi) ulaşım, doğal koşullar ve gerekli yatırımın yapılmaması nedeniyle oldukça güçtür. İl içindeki bu problemin halledilmesi ve Bolu’ya sadece karayoluyla değil, özellikle dış turizme de açılabilme amacıyla havayolu ile ulaşımın sağlanabilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

Yeryüzü şekilleri, iklim ve bunların kısa mesafelerde farklı özellikler göstermesi, çalışma alanımızda yayla ve kış turizm imkânlarının doğmasına neden olmuştur. Ancak özellikle Köroğlu dağlarında ve Gerede Esentepe’de bulunan kış sporları merkezleri, alt yapı yetersizliği nedeniyle bu yöndeki talepleri tam olarak karşılayamamaktadır. Biran önce yetersizliklerin giderilmesi ve Sarıalan yaylasında kış turizm merkezi olarak düşünülen ve projelendirilen alanda faaliyetlerin başlaması gerekmektedir.

Doğal ortam olarak yaylalar, son yıllarda gelişme gösteren Yayla Turizmi bakımından önem kazanmıştır. Günümüzde yaylalar sıcak mevsimde gidilen tatil alanları haline gelmiştir. Ancak, yaylaları kullanan köylülere ait derme çatma yayla evleri dışında herhangi bir yapılaşmaya izin verilmediği için Bolu İli yayları, turizm açısından tam

olarak değerlendirilememektedir. Buralar, yalnızca dernek, şenlik ve kutlamalar sırasında ziyaretçilerin geldiği ancak konaklayamadığı, günübirlik ziyaretlerin yapılabildiği alanlar halindedir. Bu durum turizm açısından olumsuz bir sonuç yaratmaktadır.

Çalışma alanı iklim ve topoğrafik yapıya bağlı olarak gelişme gösteren gür bir bitki örtüsü bulunmaktadır. Birçok yaban hayvanı türleri bu alanlarda barınmaktadır. Bu bakımdan orman alanları, av turizmi faaliyetleri açısından geniş imkânlar sunar. Ayrıca, Ankara ve İstanbul gibi yakın büyük kentlerin yoğun yaşamından bıkan ve doğal çevreye özlem duyan insanların bu ihtiyaçlarına cevap verebilecek günübirlik rekreasyonel faaliyetler için orman içi dinlenme ve kamp alanları, mesire yerleri oldukça fazladır. İl merkezi çevresindeki ormanlık alanlarda bulunan, devlet kuruluşlarına ait dinlenme ve konaklama tesisleri, bir ölçüde ihtiyaca cevap verebilmektedir. Bolu toplam arazisinin %55,3'ü ormanlıktır. Bu alanlarda doğal çevreye zarar vermeden yapılacak tesislere büyük ihtiyaç vardır. Özellikle son yıllarda gelişme gösteren Kongre, Gençlik ve Av Turizmi imkânlarının iyileştirilmesi açısından çok önemlidir.

Bolu İlinde önemli turizm merkezleri halinde olan madensuyu ve sıcak su kaynakları, sağlık ve dinlenme turizmi açısından önemli bir alt yapı oluşturmaktadır. Jeolojik yapı nedeniyle il sınırları içinde pek çok kaplıca ve ılıca vardır. İl merkezi çevresindekiler turistik tesislere sahiptir. Diğerlerinde ise, ancak yöre halkına hizmet verebilecek ölçüde küçük derme çatma tesisler bulunmaktadır. Çevredeki bu alanlarda alt yapı yatırımlarına ve tanıtıma önem verilmesi gerekmektedir.

Çalışma alanı tarihi ve kültürel değerler bakımından da oldukça zengindir. Günümüze kadar korunmuş eserler, eski Türk evleri ile yöre halkının örf, adet ve gelenekleri turizm açısından değerlendirilmektedir. Bu alanlarda turizmin geliştirilmesi daha iyi tanıtımın yapılması ile mümkün olacaktır.

Görüldüğü gibi Bolu İli, doğal tarihi ve kültürel yapısı nedeniyle, turizm çeşitliliği bakımından pek çok imkâna sahiptir. Ancak bu potansiyelini tam olarak değerlendirdiği

söylenemez. Günümüzde özellikle hafta sonu ve bayram tatillerinde yatak sayısının talebin çok altında kaldığı bir gerçektir. Bolu'nun sahip olduğu turizm potansiyeli düşünüldüğünde, konaklama imkânlarının çeşitlendirilmesi, kapasitenin artırılması ve tanıtımın çok iyi yapılması gerekmektedir. Bu yolla Bolu'nun sosyo-ekonomik açıdan da gelişmesi sağlanacaktır. Gerçekten de son yıllarda turizm faaliyetlerinin canlanmasından sonra, turizmin yöreye kazandırdıklarına bağlı olarak, yerleşme yerlerindeki sağlık tesislerinde, dinlenme ve eğlenme yerlerinde, çevre düzenlemesinde ve temizliğinde, kısaca halkın yaşam standartlarında olumlu yönde değişme göze çarpmaya başlamıştır. İstatistik verilerden elde edilen bilgilere göre Bolu İlinde, Turizm, Belediye ve Yatırım İşletmesi Belgeli tesislerde toplam 5000 kişi civarında geceleme ve yeme içme imkânı bulunmaktadır. Bunun yanında istatistiklere yansımayan yol boyunda ve iç kesimlerde pek çok yeme içme ve konaklama tesisleri bulunmaktadır. Tüm turistik tesislerden elde edilen gelir hakkında sağlıklı bir bilgi edinemesek de turizm faaliyetinin, yöre halkının gelirinde önemli bir paya sahip olduğunu söylememiz mümkündür.

Bu bakımdan, Bolu'da turizm projeksiyonları yapılarak eksikliklerin tamamlanması ve yeni yatırımlara imkan verilmesi ile, turizm hızla gelişme gösterecek, büyük potansiyele sahip bu ilimiz de turizmden yeterli payını alacaktır.

Kaynaklar

- Akkan, E. ve Diğerleri (1993). 'Uzungöl', *Türkiye Coğrafyası Dergisi*, 3:251-262, A.Ü. Türkiye Coğrafyası Araştırma Merkezi, Ankara.
- Akova, İ. (1995). 'Akarsu Turizmi', *Türk Coğrafya Dergisi*, 2:393-408, Türk Coğrafya Kurumu yay. İstanbul.
- Bulut, İ. (1997). 'Turistik Potansiyeli Yönünden Yozgat İli ve Kaplıcaları', *Doğu Coğrafya Der.*, 2:69-114, Atatürk Üniv. Yay. Erzurum.
- Doğanay, H. (1990). 'Deliçermik Kaplıcası'nın Turizm Açısından Önemi', *Türk Coğrafya Dergisi*, 34:1-8, Türk Coğrafya Kurumu yay. İstanbul.
- Doğanay, H. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası* (3.Basım), Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.

- Doğaner, S. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Doğaner, S. (1992). 'Kütahya'da Kaplıca Turizmi', *Ege Coğrafya Dergisi*, 6:47-60, Ege Üniv. Yay. İzmir.
- Doğaner, S. (1997). 'Türkiye'nin Dağlık Alanlarında Kış Turizmini etkileyen Coğrafi Etmenler', *Coğrafya Dergisi*, 5:19-44, İ.Ü.Edebiyat Fak. Yay. İstanbul.
- Güngördü, E. (2003). *Türkiye'nin Turizm Coğrafyası*, Nobel Yayın-Dağıtım, Ankara.
- Hoşgören, Y. (1994). 'Türkiye'nin Gölleri', *T.C.D* 29:19-51, İstanbul.
- Kılıçaslan, A. (1996). 'Trabzon Değirmendere Havzasının Turizm Potansiyeli ve Planlaması', *T.C.D* 31:183-197, İstanbul.
- Köse, A. (1997). 'Kaz Dağı'nda Doğal Çevre Özelliklerine Dayanan Günü Birlik Rekreasyon Alanlarına Üç Örnek, Ayazma, Pınarbaşı, Sütüven', *T.C.D* 32:237-262, İstanbul.
- Köksal, A. (1994). *Türkiye Turizm Coğrafyası*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Özgüç, N. (1998). *Turizm Coğrafyası, Özellikler, Bölgeler*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Şahin, C. ve Diğerleri (2005). *Türkiye Coğrafyası (Fiziki-Beşeri-Ekonomik-Jeopolitik)*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.
- T.C Turizm Bakanlığı İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri Raporları 1985. (1993-2000 arasında çeşitli yıllar).
- Yazıcı, H. ve Diğerleri (2000). Alternatif Turizm Merkezlerine Tipik Bir Örnek: Zigana Yayla Tatil Köyü, *T.C.D* 35, İstanbul.
- Yücel, T. (1987). *Türkiye Coğrafyası*, Türk Kültürünü Araştırma Enst. Yay. Ankara.